

1988-ci ili xatırlayarkən...

1988-ci ilin fevralında Xankəndidə erməni millətçiləri kütləvi mitinqlər keçirirdi. Onlar SSRİ və Ermənistan SSR rəhbərliyindən tələb edirdilər ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycan Respublikasının tərkibindən çıxarılıb, Ermənistan Respublikasına qatılsın. Bu, antikonstitusion bir tələb idi. Bakıda, Sumqayıtda və Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində ermənilərin haqsız tələblərinə qarşı etiraz dalğası gücləndi. Azərbaycan torpaqlarının toxunulmazlığı rəsmi şəkildə elan olundu.

Sumqayıt 70 il ərzində çətin, lakin şərəfli bir yol keçib. Burada belə sual doğur: Yaxşı, vaxtı ilə “dostluq” şəhəri adlanan, özündə 82 millətin və etnik qrupun nümayəndəsini birləşdirən, daşı daş üzərinə birlikdə qoyub böyük və nəhəng bir şəhər salan, beynəlmiləl bir ailədə yaşayan insanlar 1988-ci ilin fevral ayının 28-dən 29-na keçən gecə bir qrup ekstremistin əli ilə Sumqayıtda qanlı aksiyanın törədilməsinə necə razı ola bilərdilər? Dostluğa xəyanət edən kim oldu? Dağlıq Qarabağ problemini ortaya kim atdı? Hadisələrə təkan verən, təlimatlandıran, maddi vəsait ayıran qüvvələr kimlər idi?

Bu suallar ətrafında xarici dövlətlərdə müxtəlif fikirlər dolaşmaqdadır. Ermənipərəst kütləvi informasiya vasitələri öz uydurma cızma-qaraları ilə indi də oxucuları çaşdırır, guya Sumqayıtda ermənilərə qarşı “genosid”in olmasını sübut etmək istəyirlər.

Ciddi araşdırmalar göstərir ki, bu hadisələrin əsl səbəbləri nə Sumqayıtla, nə də sumqayıtlılarla bağlı olmamışdır. Çünki vahid bir ailədə sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşayan azərbaycanlılar, ermənilər və həmçinin digər millətlərdən olan sumqayıtlılar arasında hər hansı bir ictimai-siyasi, milli-etnik və ya dini mənsubiyyətlər zəminində ədavət olmamışdır. Sumqayıtda baş verən hadisələrin kökləri daha dərin, miqyası daha böyükdür və bu hadisələr iki millət arasında “xuliqanlıq” hərəkətlərindən daha çox, qeyd etdiyimiz kimi, siyasi xarakter daşıyırdı.

Sumqayıt şəhər 3 saylı xəstəxanasının stasionar şöbəsinin müdiri Vəqif Qəhrəmanov 1988-ci ildə baş verənlərə belə aydınlıq gətirir:

- 1987-ci ilin sonu, 1988-ci ilin əvvəllərində keçmiş Sovetlər İttifaqında həmin vaxtadək görünməmiş proseslər cərəyan edirdi. Milli münasibətləri kəskinləşdirmək, xalqlar arasında nifaq,

təfriqə yaratmaq və bundan öz xeyrinə istifadə etmək sahəsində böyük təcrübəyə malik ermənilər digər xalqların torpaqlarını işğal etməkdə, mənimsəməkdə özlərinin nə qədər xəbis niyyətli olduqlarını Dağlıq Qarabağ münaqişəsində bir daha əyani şəkildə göstərdilər. 1988-ci ildə baş vermiş Sumqayıt hadisələri eyni zamanda gələcəkdə Azərbaycan ərazilərinin işğalını ört-basdır etmək məqsədi güdürdü.

Mən ali məktəbi bitirdikdən sonra Orta Asiyaya təyinat aldım. Orada işlədiyim müddətdə bir dəfə də olsun ermənilərin nəşə edəcək gücündə olduqlarını görmədim. Sonra Azərbaycana gəldim. Sumqayıt şəhərində həkim kimi çalışmışam. 1981-1995-ci illərdə Sumqayıt Səhiyyə Şöbəsinin müdiri olmuşam. İşlədiyim zamanda bizim ermənilərlə heç bir problemimiz yaşanmayıb. Bircə onu deyim ki, onların hər birinin evində telefon vardı. Demək olar ki, Sumqayıtda işsiz erməni yox idi. Özləri də yaxşı bəna, zərgər və maşın ustaları idi.

Yaxşı xatırlayıram, qarşিদurma baş verdikdən dərhal sonra şəhərdə tibb işçilərindən ibarət xüsusi qərargah yaradıldı. Təcili tibbi yardım maşınları yaralıları xəstəxanalara daşıyırdı. Bizə məlum oldu ki, yaralanan, ölən ermənilərin hamısı Qarabağ əsilliləridir. Həmin dövrdə Xankəndidə mitinqlər təşkil olunurdu. Ermənilər bunu həmin aksiyaların

miqyasını genişləndirmək üçün edirdilər. Məqsəd hamımıza aydın oldu.

Məlum oldu ki, bu işlərin çoxunun başında elə ermənilərin özləri dayanır. Bir məsələni xüsusi qeyd etmək istəyirəm - həmin dövrdə Hacı Zeynalabdin Tağıyev qəsəbəsində hərbi qarnizon vardı. Sumqayıtda yaşayan ermənilərin çoxu orada məskunlaşmışdı. O zaman tibb işçiləri əraziyə gəldikdə məlum olur ki, orada olan xəstə bir uşağı ermənilər özləri öldürmək istəyirlər. Onlar bununla həmin qətlin guya azərbaycanlılar tərəfindən törədildiyini dünyaya çatdırmaq istəyirdilər. Tibb işçiləri həmin uşağı nəzarət altına aldılar. Sumqayıtda uşaq ölümünün olmamasına görə isə onları Ermənistanla çox incitmişdilər. Bu mənfur insanlara öz məqsədlərinə çatmaq üçün günahsız körpəni belə qətlə yetirməkdən çəkinmirdilər.

Ermənilərin öz həmyerlilərinə qarşı törətdiyi qətləmin qarşısını azərbaycanlılar alırdı. Bir faktı nəzərə çatdırım: 45-ci məhəllədə bir erməni ailəsi qonşusunun evində gizlənir. Oraya hücum edənlərə qapını azərbaycanlı açır. Ona çox təpki gəlirlər ki, bu sənin evin deyil. Amma azərbaycanlı qətiyyətlə onun evi olduğunu bildirir. O zaman bir başqası cibindən siyahı çıxarıb yanındakılara nəşə deyir və oradan uzaqlaşırırlar. Hətta kənardan baxan qonşular bu adamların yerli olmadıqlarını bildirirlər. Çünki həmin məhəllənin keçidlərini onlar səhv salmışdılar.

Bir olay da yaddaşımdan silinmir. 8-ci mikrorayonda ərzaq mağazasında Lena Kasparyan adlı bir qadın işləyirdi. Həmin şəxs azərbaycanlılarla qaynayıb qarışmışdı. Fevralın 27-də onun oğlu yaşadığı mənzildə ölü tapılır. Lena ağla-

yaraq deyirdi ki, ermənilərin cəmiyyətinə üzv olmadığımıza görə mənə belə cəzalandırıdılar.

Həmin hadisələrin şahidi kimi bir faktı da söyləmək istərdim. İğtişaşları törədənlər bunu açıq-aydın şəkildə həyata keçirməkdən çəkinmirdilər. Onlar bunu kiməsə sübut etmək üçün edirdilər. Məhz həmin günlərdə onlarla erməni ailəsi öz “ermənilərindən” xilas olmaq üçün azərbaycanlı ailələrinə sığınaraq sağ qaldılar. Ermənilər düşünülmüş, öncədən planlaşdırılmış Sumqayıt hadisələrindən uzun müddət yararlandılar. Təxribatları törədənlər qətlərin kimlər tərəfindən həyata keçirildiyini özləri də gözəl bilirlər. Əgər Sumqayıt hadisələri törədilməsəydi, Xankəndidə mitinqlər səngiyəcəkdi və daşnakların planları alt-üst olacaqdı.

Sumqayıtda yaşayan alman əsilli Valentina Rəhimova həmin günləri belə xatırlayır:

- Fevralın 25-i şəhərdə söz-söhbət gəzirdi ki, Xankəndidən gələn ermənilər nəşə planlaşdırırlar. Bir çox valideynlər öz uşaqlarını çöldən evə çağırırlar, bayıra buraxmırdılar. Amma sakitlik idi. Biz, kənardan baxanlar isə hansısa bir hadisənin baş verməsinə inanmırdıq. Demə, bu sakitlik özü növbəti bir təxribatın kökü imiş.

26-27 fevralda yaşadığımız mikrorayona kimlərsə gəlir, nəyisə qeydiyyata cələyiblər. Sumqayıtda hadisələr törəndə həmin ailələrin mənzilləri talan edildi. Talanda iştirak edənlər Yerevan ləhcəsində təhqiramiz sözlər danışdırlar. Bunu da mənə sonradan həmin erməni qadın danışdı. O dedi ki, onları bu günədək şəhərdə görməyib.

Akif ƏLİYEV,
“Azərbaycan”